

Ordu və cəmiyyət

Yazılacaq son sözumüz Zəfərdir!

- Mühəribə və ədəbiyyat məfhumları arasında üzvi bağlılıq var. Mühəribə ədəbiyyatı məfhumu da bu bağlılığın təzahürüdür.

Mühəribə həmişə ədəbiyyat üçün mövzu olub. Bütün zamanlarda ədəbiyyatımızda mühəribə mövzusunə həssas münasibət olub. İndi də belədir. Bu, Azərbaycan ədəbiyyatında da belədir. Sağlam düşüncəli, sülh istəyən insanlar mühəribəyə nifrət edirdilər. İnsan ölümü, deməli, mühəribə hər üzünə faciədir. Amma mühəribənin öz fəlsəfəsi var: ölüm, yaralanma, əsirlik, böyük miqyaslı dağıntılar... Mühəribədə bir nəfərin ölümü faktdır, yüzlərin ölümü - statistika. Fakt poeziyaya, nəsrə, statistika publisistikaya daha meyillidi. Təbii ki, faktlar - həyat həqiqəti bədii həqiqətə çevrilə biləndə, mühəribə ədəbiyyatının ciddi əsərləri yaranır.

Ədəbiyyatın əzəli əbədi mövzusu insanın duyğu və düşüncələridir, insan münasibətləridir. Böyük Vətən mühəribəsində ədəbiyyatımızın poetik çağırışını Səməd Vurğun etdi:

*Bilsin ana torpaq, eşitsin Vətən,
Müsləhət əsgərim mən də bu gündən.*

Bu, Şairin və şeirin təmsilində ədəbiyyatın mühəribəyə münasibəti idi. 1945-ci ildə Zəfər himnini də Səməd Vurğun yazdı:

*Yazdın tarixə bir qızıl xətlə,
45-ci ilin 9 May günü.*

Hər iki nümunədə təfəkkürdən, şair düşüncəsindən, milli heysiyyətdən süzülüb gələn böyük pafos, sirayətədir bir ovqat var.

Böyük qələbə ilə bağlı ədəbiyyatın mövqeyi həmişə birmənalı olmayıb və bu da təbii. Vaqif Səmədoğlunun 9 May günü şeirində qələbə ovqatı yoxdur, bu qələbə günündə mühəribənin sonuncu gülləsinə tuş olmuş naməlum insan, onun duyğu və düşüncəsi var və bu şeirin fəlsəfəsi İnsan-Zaman münasibətlərindən söz açır, bədii sualı ilə təsirlidir. Yəni, şair insan faciəsinə səbəb olmuş o böyük faciənin doğurduğu dərin, böyük kədəri verə bilmişdi. Bunlar eyni mövzuya müxtəlif yanaşmalardır. Ədəbiyyat budur; statistika faktlaşdırılır və düşündürücü dəyərlər əsər yaranır.

- Hər ikisi dəyərlidir. *Birində dövrünə görə gərəklili pafos, digərində gərəklili şair narahatlığı. Hər ikisi yaşarlı poeziyadır, şübhəsiz.*

- Pafos Şerqin ruhundadır. Şerqin poetik pafosu da həmişə döyüşən pafos olub, amma bu döyüş həm də insanın daxilindədir, insan-zaman-cəmiyyət münasibətlərinə yönəldir diqqəti... Əslində, bu və bu qəbil misralar (beytlər, şeirlər) səfərbəredici mahiyyətə malik olub. Sabahın mənzərəsi, yandırılmış, dağıdılmış, talan edilmiş yurdlarına dönməyən insanların həyatı, arzuları, taleyi də unudulmamalıdır. Bu tipli yazılar insanda, oxucuda sabaha inam, qələbəyə inam aşılayır. Yadıma bir məqam düşdü. Bir neçə il bundan əvvəl mediada işğaldan azad olunmuş Şuşanın - Azərbaycanın bu qədim və təkrarsız şəhərinin planı ilə bağlı bir yazı oxudum. O planın təsviri verilmişdi, amma mənəim xəyalımda canlandı o plan. İşğaldan azad olunmuş Şuşa yarımçıq döyüşlərə son varaq kimi canlandı. Mən o çox gözəl görkəmin detallarına varmadım, mənəim nəzərimdə Şuşamızın Gə-

Müsaibimiz "Azərbaycan" jurnalının baş redaktor müavini, Bakı Slavyan Universitetinin baş müəllimi Südəbə Ağabalayevadır.

baxımdan poeziya və publisistika daha çəviçdir.

- Mühəribə ədəbiyyata mövzu verir. Hər mövzunu ədəbiyyata gətirmək mümkündür mü?

Mühəribə böyük ədəbiyyatın da, ədəbiyyata pərsəng olan ədəbiyyatın da inkişafına təsir göstərir. Mövzu aktuallığı ədəbiyyatın amansızlığıdır. Əgər mövzu tarixilik və fakt kimi diqqəti çəkirsə, milli mənafe, xəlqi ruh baxımından əhəmiyyətlidirsə, əgər milli-xəlqi ruhla bağlılığı varsa, mümkündür. Həm də zəruridir. Mühəribədə döyüşən də əsgərdi, qələbə qazanan da. Əsgərin bir günlük səngər həyatı mühəribə haqqında böyük bir əsər deməkdir. Mənə elə gəlir ki, ədəbiyyatın publisistik qolu inkişaf etdirilməli, güclənməli, cəbhə gündəlikləri dərc və nəşr edilməlidir.

- Reallığı ədəbiyyata gətirmək, reallığı yazmaq. Bu tezisi indiki şəraitdə ədəbiyyat üçün vacib şərt hesab etmək olarmı?

Həqiqəti demək hələ hünər deyil. O həqiqət nəyə xidmət edəcək? Həqiqətlər elə çatdırılmaldır ki, ondan xalq, millət zərər çəkməsin. Ədəbiyyat statistikanı sadalamaq, hadisələri təsvir etmək deyil. Hadisələri, mühəribənin gətirdiyi fəlakətləri, faciəni bir insanın həyatında, bir yurdun, bir qapının, bir ağacın faciəsi kimi verə bilmək, bunu göstərə bilmək - ədəbiyyatın çağdaş vəzifələrindən biri də budur. Maqsud İbrahimbəyovun bir ifadəsini heç vaxt unutmuram: mən fəxr edərəm ki, ölkəmin vətəndaşları həтта mühəribə dövründə də amansızlaşmadılar və insana layiq işlər görməyi unutmadılar. Ədəbiyyat, məhz bunu yazmalıdır tarixin yaddaşına, eyni zamanda Hadisələrin, Zamanın fəvqündən baxmağı bacarmalıdır baş verənlərə. Ədəbiyyat bu gün üçün yaranmamalıdır. Ədəbiyyat keçmişə unutmadan sabaha baxmalıdır, bütün hallarda mühəribələrə düçar edilmiş insanın, cəmiyyətin, xalqın, toplumun insan olaraq qalma bilməsinə xidmət etməlidir.

- Yəni, qələbəyə kökləməyi bacarmalıdır.

Bəli. Amma özü də kənar da seyrçi kimi qalmamalıdır, öz köməyini, öz əməyini hər hansı vəsifə ilə verməyi bacarmalıdır. "Azərbaycan" jurnalı ədəbi-bədii jurnaldır. Jurnal bu mövzuya müraciət edir, bütün janrlarda mövzu aktuallığını saxlayır. Bizim müəlliflərimiz arasında Qarabağ mühəribəsində döyüşmüş insanlar, hərbi jurnalistlər, tez-tez çıxış edirlər. Yazılar maraqla qarşılanır. Jurnalımızın baş redaktoru, əməkdar incəsənət xadimi İntiqam Qasımladəninin şəxsi təşəbbüsü ilə jurnalın nüsxələri ön xətdə xid-

mət edən əsgərlərə də çatdırılır. Və redaktor heç vaxt bunun dilə gətirilməsini, reklama çevrilməsini istəmir, bunu bir borc kimi qavranılmasını tələq edir. Bunu da özlüyündə qələbəyə kökləmək, səngərdə vuruşan əsgərimizə mənəvi dayağ kimi qəbul etmək olar, zənnimcə.

- Bəs ədəbiyyatın mühəribəyə təsiri? Hər-halda, belə təsir var.

Döyüşən əsgər xalqın şairinin də, yazıcısının da özünü əsgər bildiyini eşidəndə, kürayində şairin, yazıcının nəfəsini hiss edəndə, döyüşlərdə şəhid olanlara, yaralananlara, "keçmiş döyüşçünün" diqqət və ehtiramını görüb hiss edəndə ədəbiyyatın, bu sıradan poeziyanın, publisistikanın bu ömürləri böyük səmimiyyətlə tarixləşdirdiyini biləndə, "arxa ilə cəbhənin" bir düşündüyünü, bir nəfəs aldığına görəndə onun qələbəyə, öz işinə inamı, gücü artır.

Çağdaş ədəbiyyatımızda mühəribənin detalları var. Mənə elə gəlir ki, ədəbiyyat elə budur. Aqil Abbasın "Dolu" romanı, Elçin Hüseynbəylinin mühəribə hekayələri, Vahid Məhərrəmovun "Məktəbli çantası", Rəşid Fəxrəlinin "Xəncər"... əsərlərində mühəribənin özü, Fəxri Uğurlunun "Oğlum sonuncu dayanacaqda düşəcək", Xuraman İsmayılovanın "Bir topa açar" hekayəsində nəticəsi öz əksini tapır. "Bir topa açar" yurd naminə şirin yalan üzərində qurulub. Yurdundan didərgin salınmış, hardasa birtəhər məskunlaşmış, harasa, kiməsə sığınan bir qoca can verir. Hər gün ümidlə gözləyir ki, o yurda qayıdacaqlar. Son nəfəsi yurduna qismət olacaq. Ömür-gün yoldaşı hiss eləyir ki, kişi can üstədi, onun dünyadan nisgillə köçməsinə dözə bilmir. Evdən çıxanda gətirdikləri bir topa pas bağlamış açarı ərinin ovcuna qoyub deyir ki, kəndə gedirik, torpaqlarımız alınıb, qayıdırıq... Bax, o ümid işığını yandırmıq lazımdı. Mənə elə gəlir ki, o işığı, o inamı yaratmaqda, qorumaqda ədəbiyyatın rolu böyükdür.

Ədəbiyyatımız, müəyyən mənada axtarışdadı. Umidverici axtarışdadı...

Ən böyük ədəbiyyat o ədəbiyyatdır ki, istənilən bir şəraitdə, istənilən bir vəziyyətdə insanın insan olaraq qalmasını tələq bilsin. Əsl sevgi kimidir bu da; yaxşılıq görəndə artmır, pislik görəndə azalmır. Yəni, insanlığa, ətrafa, həyata münasibətin sağlamsa, normaldarsa, bitkindirsə, bu belədir. Mühəribə insanları daha sıx birləşməyə yönəltməlidir. Mühəribə gədən dövrdə insan faciəsini ədəbiyyat, böyük ədəbiyyat göstərməlidir. Bizdə belə ədəbiyyat ləng yaranır.

Xalq şairi Nəriman Həsənzadənin "Qanlı kitab" adlı bir şeiri var. Şairin "Fikir eləmə" kitabı cəbhədə - bir əsgərin ürəyinin başında düşmənlə gülləsindən qaına boyanıb və bu şeiri o hadisə yazdırıb.

Əsgər hərbi xidmətə gəndə özü ilə Nəriman Həsənzadənin kitabını da aparıb. Döyüşdə güllə o kitabı dəyir, şairin kitabı, müəyyən mənada, əsgərə sipər olur; yaxşı əsər, yaxşı kitab oxucuya, bu anlamda əsgərə könül xoşluğu da verir, könül sirdaşı olduğundan onu mühafizə də edir.

Ədəbiyyat insanı göstərməlidir, millətin xarakterini göstərməlidir. Bu baxımdan "Dağlarda atılan güllə" (H.Mirələmov), "Allahı qatil edənlər" (A.Ab-

bas), "Keçmiş döyüşçü və oğlan" (A.Quliyev) əsərləri xarakterikdir. Ədəbiyyat həm də bizə göstərməlidir ki, harada səhv etmişik. Nə etməliyik ki, sabah səhv etməyək. "Dağlarda atılan güllə" əsəri mühəribə vaxtı xalqın milli xarakterini çox qabarıq göstərdi. Kamran, Bəxtiyar, Süleyman, Bənövşə... Bu obrazlar dolğun, həyatı obrazlardır. Oxucu belə əsərləri oxuyanda, inanır ki, məğlub olmamışıq. Torpağın müəyyən hissəsinin işğal olunması məğlubiyət deyil. Məğlubiyət, faciə - ruhun məğlubiyətidir. Bu mənada belə yekunlaşdırmaq ki, ədəbiyyat mühəribəni, güllə səsinə kəsmir, ədəbiyyat ruhun məğlub olmasına, haqq işi, ədalət naminə vuruşan əsgərin hökmən qalib olacağına inandırmaqdır.

- "Torpaq qədər qayıdarsa, Tək millətdə ruh yaşasın".

Bəli. İnsanın içində ruhu məğlub olursa, məğlubiyət budur. Mühəribə qurtaracaq. Həm də yaxın vaxtlarda. Azərbaycan Ordusunun qələbəsiylə. Ədəbiyyat bu ruhu yaşatmalıdır, oxucunu qələbəyə səfərbər etməlidir...

Rəfail Tağızadə Qarabağ mühəribəsi iştirakçısıdır. Anadan olduğu torpaq işğal altındadır. Onun bir poetik fikri düşür yadıma:

*Getmək istədiyim yer - göz önündə,
Gedib o yerlərə çatı bilmirəm.*

Mühəribəni görməyənlər mühəribənin nə olduğunu bu kimi poetik fikirlərdən, "mühəribə rüzgarlarından" və "böyük ədəbiyyat"dan öyrənir.

- Və aprel döyüşləri...

Aprel döyüşləri həm ordumuzun gücünü təsdiqlədi, həm də xalqa ordunun birliyini. O qələbə təsdiqlədi ki, ordumuz torpaqlarımızı işğaldan azad etməyə qadirdir. Bəs ədəbiyyat? Ədəbiyyat bu qələbəni arzulanan səviyyədə əks etdirə bilmədi. Publisistika, nisbətən də poeziya bu döyüşlərin bədii əksini təqdim etdi. Bu oyanış, dönüş anı nəsrdə müşahidə olunmadı. Xalq aprel döyüşlərində əsgər olmağı bacardı.

Aprel döyüşlərində Əsgər gördü ki, xalq və Lider-Şəxsiyyət onun sırasındadır, bu möhtəşəm qüvvə onunla birgə döyüşür, onun üçün, onun naminə düşünür, onda əsgər qələbə qazanacağına daha əzmlə inanır. O inam böyük mənada var, həm də böyük real gücə çevrilməkdədir. Bu güc Qələbəyə aparan gücdür...

Mübariz İbrahimovun qəhrəmanlığı Azərbaycan əsgərinin qüdrətinin, Vətən sevgisinin nümunəsidir, publisistikamızda, poeziyamızda Mübarizləşmə ifadəsi ədəbiyyatın mühəribəyə münasibətinin nümunəsidir. Çingiz Qurbanovun şücaəti kimi. Yüzlərə igid oğullarımızın qəhrəmanlığı kimi...

- Sülh danışıqları baş tutmasa, torpaqlarımızı işğaldan döyüşlə azad edəcəyik.

Ədəbiyyatımız da. İnandırıcı ki, onda ədəbiyyatımız səfərbəredici missiyası da bu ruha köklənib... Təxminən belə ki, Qarabağla aramızdan bu gün zaman və bir xətt keçir. O xəttə bir gün qırılacaq, mütləq qırılacaq! Ədəbiyyatın və Azərbaycan Zamanının ən böyük əsərini Azərbaycan əsgəri yazacaq. Həm də tezliklə!

Söhbətəşdi:
Rəşid HÜSEYNOV,
əməkdar jurnalist